

Mateja Ratej

Osmrtnica Lotharja Mühleisna v zapuščini metavskega viničarja Josefa Hammerja

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 1, SI-1000 Ljubljana

929.52Mühleisen:929.52Hammer(048.84)
323.1(497.4-11)"19"

**OSMRNICA LOTHARJA MÜHLEISNA
V ZAPUŠČINI METAVSKEGA VINIČARJA
JOSEFA HAMMERJA**

Avtorica se v razpravi ukvarja s prepletom usod dveh štajerskih družin med svetovnima vojnama: viničarske iz Metave in družine mariborskega odvetnika ter političnega predstavnika nemške skupnosti na Štajerskem Lotharja Mühleisna. Med viničarjevimi dokumenti, ki jih hranijo potomci, je bila (zanje presenetljivo) tudi naslovljena osmrtnica Mühleisna, ki je bil 1931–1935 predsednik mariborske krajevne skupine Kulturbunda, 1945 pa je bil v odsotnosti obsojen pred Vojaškim sodiščem v Mariboru. Za osmrtnico se razpirata tragični sagi dveh družin istega nemirnega ter prepisnega prostora in časa, a različnih nacionalnosti, predvsem pa različnega socialnega izvora in posledično miselnosti. Ključni dokument raziskave je Mühleisnovo pismo (morda osnutek) ministru avstrijske vlade iz leta 1954, ki ga hranijo potomci, izpoved o (samo)razumevanju življenja nemške družine/skupnosti v Mariboru. Odvetnik, obenem lastnik treh viničarij v Metavi, je morda usodno zaznamoval življenje tamkajšnjega viničarja Hammerja, ki je umrl leta 1946, ko je po uradni evidenci storil samomor, po neuradni pa sta ga v Dravo porinila domačina iz Metave. Razprava mdr. odpira premislek o travmah, ki jih akterji nezavedno prenašajo na prihodnje generacije, ter o tem, da se povojno nasilje ni dogajalo zgolj na nivoju vzpostavljanja socialistične oblasti, temveč je globoko opredeljevalo tudi medčloveške odnose.

Ključne besede: Josef Hammer, Lothar Mühleisen, nacizem, viničarji, Maribor, zgodovina mentalitet

RATEJ Mateja, PhD, Research Fellow, Institute of Cultural History of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 1, SI-1000 Ljubljana

929.52Mühleisen:929.52Hammer(048.84)
323.1(497.4-11)"19"

**LOTHAR MÜHLHEISEN'S OBITUARY IN THE
HERITAGE OF THE METAVA VINEDRESSER
JOSEF HAMMERIN**

The author deals with the interconnected destinies of two Styrian families between the two world wars: a vinedressing family from Metava, and the family of the Maribor lawyer and political representative of the German community in Styria, Lothar Mühlheisen. The vinedresser's documents kept by his descendants (much to their surprise) include the obituary of Mühlheisen, who was President of the local Kulturbund group for Maribor between 1931-1935 and was later court-martialed and sentenced in absentia in 1945 in Maribor. The obituary unveils a tragic saga of two families from the same troubled and unquiet place and time, however, of different ethnicity and, above all, social background and consequently, mentality. The key document in the study is Mühlheisen's 1954 letter (possibly a draft) to the Minister of the Austrian Government, which has been preserved by the descendants and constitutes a (self)portrayal of a German family/community in Maribor. The lawyer, also the owner of three vinedresser cottages in Metava, decisively marked the life of the local vinedresser Hammer, who died in 1946. Official records say that he committed suicide; unofficially, however, he was pushed into the River Drava by two locals from Metava. The article is a reflection upon the traumas that the protagonists pass unknowingly onto future generations. It also shows how post-war violence was not only an epiphenomenon of establishing socialist power but also something that had a decisive impact on human relations.

Key words: Josef Hammer, Lothar Mühleisen, Nazism, vinedressers, Maribor, history of mind set

Ko je Mariji Krajnc, roj. Hamer, umrl oče Jožef Hamer (1923–2010), je postala spoštljiva skrbnica pisne zapuščine njegovega očeta, svojega deda Josefa Hammerja (1884–1946); družinski priimek je bil uradno poslovenjen po drugi svetovni vojni, metavski viničar pa ga je zapisoval v nemški obliki.¹ Njegovi dokumenti so imeli že v sinovi hrambi skrbno odmerjeno mesto v velikem »ladlu« (narečno, predal) domače dnevne sobe, med njimi je danes mogoče najti Josefova pisma, ki jih je pisal ženi Barbari Hammer, roj. Schwarz (1881–1950) z ruske fronte v letih prve svetovne vojne, fotografije, Hammerjeve pesmi ter številne zapiske o delu na viničariji, različne dovolilnice, potrdila in račune. Viničar je bil sistematičen in urejen mož.

Marija Krajnc je med dedovimi dokumenti našla tudi na neznano (ker imena ni več mogoče prebrati) »rodbino« iz Malečnika naslovljeno osmrtnico mariborskega odvetnika Lotharja Mühleisna (1876–1956), poslano ob njegovi smrti iz avstrijskega Grundlseea. Osmrtnica ji ni dala miru, saj ji ni oče nikoli povedal, kako je bila njena družina povezana z družino političnega prvaka mariborske nemške narodne manjšine med svetovnima vojnama. Štiri leta po očetovi smrti je orumeneli dokument poslala avtorici pričujočega besedila; pozornost sem mu namenila dve leti kasneje, ko sem prejela še pismo odvetnikove vnukinje Brit Mühleisen, ki se že vse življenje boleče sooča z nacistično preteklostjo svojih staršev in starih staršev; mdr. hrani dragocen dokument, dedovo pismo (morda nikoli odposlan osnutek) neimenovanemu ministru avstrijske vlade, ki želi biti predvsem prošnja za dodelitev družinske pokojnine, a je hkrati obsežna refleksija o (samo)razumevanju življenja nemške družine/skupnosti v Mariboru med svetovnima vojnama. Kmalu sta se tako pričeli za osmrtnico kot pavov rep razpirati tragični sagi dveh družin istega nemirnega ter prepišnega prostora in časa, a različnih nacionalnosti, predvsem pa različnega socialnega izvora in posledično miselnosti.

¹ Osebni arhiv Marije Krajnc, pisma Josefa Hammerja z ruske fronte; zapiski Josefa Hammerja o prednikih – družinsko deblo ipd.

»Nemara bo videti nenavadno, da se na Vas s tako zavezujočo prošnjo obrača človek, ki ga sploh ne poznate in za katerega najverjetneje še niste slišali,« je začel Lothar Mühleisen leta 1954 pisati avstrijskemu ministru, nato pa mu je razgrnil svoj življenjepis: sin Marije Ane Jožefe, roj. Rudež, (1853–1931) in ljubljanskega državnega tožilca Ernsta Juliusa Michaela Mühleisna (1843–1886), se je v Mariboru naselil v začetku januarja 1912. Rojen v »Stari Avstriji v Ljubljani na Kranjskem« – formulacija je čudovita odslikava avstro-ogrskega predstavnega sveta v Mühleisnovi notranjosti – je bil po osnovnem in srednjem šolanju v Ljubljani ter končanem študiju prava na Dunaju v letih 1894–1898 pripravnik v Ljubljani, od leta 1902 po opravljenem sodniškem izpitu v Gradcu sodnik v Rogatcu (do leta 1905), nato pa je po opravljenem triletnem pripravništvu za advokaturu v Mariboru ob božiču leta 1908 odprl odvetniško pisarno v Slovenski Bistrici. Tam se je Mühleisen seznanil s kasnejšo ženo Elisabeth (1893–1982), rojeno v Vurberku staršema Alojzu in Mariji Kummer; še neporočenima se jima je v Slovenski Bistrici rodila prva hči Ljudmila/Lilly (1911–2006).²

Podobno kot Josef Hammer je bil tudi Lothar Mühleisen veteran prve svetovne vojne, a jo je za razliko od prvega preživel v pisarni. Junija 1915 je bil mobiliziran kot pisar divizijskega sodišča v Gradcu, še istega leta je bil kot nadporočnik dodeljen divizijskemu sodišču v Temišvaru. Februarja 1917 je postal predsednik vojaškega brigadnega sodišča v Gradcu, sredi leta 1918 pa je bil zaradi bolezni odpuščen iz vojske. V novi jugoslovanski državi je leta 1922 kot izvoljeni (po zaupnikih v štajerskih krajih z nemško manjšino) politični vodja nemške manjšine na nekdanjem Spodnjem Štajerskem v Mariboru ustanovil Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji: »To trnovo častno funkcijo sem opravljal brez plačila, celo brez povrnjenih stroškov, vse dokler je z dopolnjenim šestdesetim letom starosti nisem opustil ter se odtlej

² Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Mestna občina Maribor, Gospodinjska/Domovinska kartoteka; Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo/osnutek Lotharja Mühleisna (rokopis in tipkopis) neimenovanemu ministru avstrijske vlade kot prošnja za dodelitev družinske pokojnine (dalje Pismo Lotharja Mühleisna), Grundlsee, januar 1954; pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017; pričevanje Oskarja Langa, maj 2017.

povsem posvetil svoji odvetniški pisarni, ki sem se ji v obdobju pred tem posvečal premalo, ter družini.«³ V letih 1924–1931 je bil član mariborskega mestnega občinskega sveta ter poslanec mariborske oblastne skupščine v letih 1927–1929. Med leti 1931–1935 je bil predsednik mariborske krajevine skupine Kulturbunda (Schwäbisch-Deutscher Kulturbund/Švabsko nemška prosvetna zveza).⁴

Čeprav se Lothar Mühleisen v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja ni več javno izpostavljaj, slovensko zgodovinopisje njegovo ime za čas pred pričetkom druge svetovne vojne tesno povezuje z aktivnim zagovorništvom priključitve slovenske Štajerske Nemškemu Rajhu oz. s širjenjem nacizma na Štajerskem.⁵ K takšni enoznačni oceni – ki ji pričujoča raziskava razgrinja kompleksne razsežnosti na podlagi drugačne točke gledanja, Mühleisnove izpovedi v (osnutku) pisma ministru avstrijske vlade, in jo postavlja v kontekst (samo)razumevanja mariborske nemške skupnosti po prvi svetovni vojni – je znatno pripomoglo dejstvo, da je bil Mühleisen že poleti 1945 pred Vojaškim sodiščem v Mariboru v odsotnosti obsojen na dvajset let zaporne kazni s prisilnim delom, odvzem jugoslovanskega državljanstva in zaplembo premoženja zaradi članstva v Kulturbundu in aktivnega delovanja za priključitev nekdanje Spodnje Štajerske Nemškemu Rajhu. Obsodba se je nanašala tudi na Mühleisnovo zaupniško vlogo v obmejnem deželnem uradu v Gradcu, likvidacije slovenskih odvetniških pisarn in obveščevalno službo v korist Nemškemu Rajhu.⁶ Mühleisen se je iz Maribora – prepričan, da le začasno – umaknil že novembra 1944, aprila 1945 pa sta žena in ena od hčera (bančna uslužbenka) kot edini preostali članici družine v Mariboru zbrali toliko imovine, kolikor sta je zmogla tovoriti dva konja, in se pridružili soprogu oz. očetu.⁷ Najbrž niso nikoli

izvedeli, da so uradniki socialističnega režima po koncu vojne njihov priimek v dokumentih maličili kot Milajzn, Mülajzer, Milenaisen ipd.⁸

Kazenski spis Okrožnega sodišča v Mariboru iz leta 1933 – kazenski postopek je bil sicer ustavljen pred izrekom sodbe – resnično nakazuje, da sta bila tako oče kot hči Lilly Mühleisen bržkone že zgodaj podpornika oblikovanja hitlerjanskih organizacij na Štajerskem.⁹ Ob neuspelem puču v Avstriji leta 1934 naj bi Mühleisen logistično sodeloval pri umiku avstrijskih nacističnih beguncev, ki so prek Maribora večinoma odšli v zbirna taborišča na Hrvaškem.¹⁰ Lilly se je kasneje poročila z dr. Wilhelmom Hönigschmiedom (1905–1995), med drugo svetovno vojno visokim uradnikom civilne uprave za Spodnjo Štajersko. Svoje nazore o utemeljenosti metod za zaščito nemške skupnosti na slovenskem Štajerskem sta zakonca negovala še desetletja po koncu vojne.¹¹ Lotharju in Elisabeth Mühleisen so se v Mariboru rodili še trije otroci: hčeri Elfride (1912–1996), ki je po poroki s Konstantinom Scherbanom od leta 1934 živela v Ljubljani, in Maria (1914–1973), ter edini sin Lothar Ernst (1916–1996). V tridesetih letih 20. stoletja je bil Ernst vnet član športnega kluba Rapid, v katerem so se zlasti v času prepovedi Kulturbunda med 1935–1939 kalili mladi nacistično usmerjeni mariborski Nemci. Leta 1940 so vsi člani Rapida vstopili v Kulturbund. Številni med njimi so leta 1941 postali prostovoljci nemške vojske.¹² Med njimi je bil tudi Lothar Ernst Mühleisen. Oče je bil še desetletje kasneje ponosen na sinov angažma v nemški vojski: »Po kratkem urjenju so ga poslali na severnofinsko fronto, kjer se je poltretje leto v najhujših pogojih ves čas boril v prvih vrstah, šel nato v prekomando v častniško šolo v Dunajsko Novo mesto, bil po uspešnem zaključku šole imenovan v poročnika ter znova poslan na Severnofinsko fronto. Bil je udeležen pri umiku vojaškega oddelka Sever s frontne linije v Ledenem morju ter na severnem

³ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

⁴ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mesnega sveta 1924–1931; Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927–1929, 164.

⁵ Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941, 33; Nećak, Avstrijska legija II., 53.

⁶ PAM, fond: Okrajno sodišče v Mariboru 1945–1978, Zaprlembna spisa 517/1946, 19/1946, Sodba v imenu narodov Jugoslavije, 20. 8. 1945.

⁷ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954; pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017.

⁸ PAM, fond: Okrajno sodišče v Mariboru 1945–1978, Zaprlembna spisa 517/1946, 19/1946.

⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp 1301/33

¹⁰ Žnidarič, Do pekla in nazaj, 40.

¹¹ Korespondenca z Brit Mühleisen, september 2016; pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017.

¹² Žnidarič, Do pekla in nazaj, 41; Osebni arhiv Brit Mühleisen, fotografija Ernsta Mühleisna kot člana Rapida.

Finskem na Norveško, kjer je ob kapitulaciji nemške vojske padel v vojaško ujetništvo, iz katerega se je novembra 1945 po hudih štirih letih vojne vrnil k svoji družini na Grundlsee.¹³ Ernst Mühleisen si je na Norveškem ustvaril družino z domačinko, zakoncema so se rodile tri hčere in sin.¹⁴

Družina Mühleisen v Mariboru, dvajseta leta 20. stoletja (osebni arhiv Brit Mühleisen)

Tekstilni inženir Lothar Ernst Mühleisen je bil ob začetku vojne zaposlen v Kranju, kjer je bil kot kaže kratek čas član komisije za izseljevanje ter tako (so)odgovoren za izselitev 217 Slovencev v Srbijo. Od junija 1947 je bilo njegovo ime zato na listi vojnih zločincev, kar je močno zaznamovalo njegovo družino. Brit Mühleisen, ki danes živi v Londonu, se svojega otroštva spominja po neprestanih selitvah in hudih nočnih morah. O očetovi preteklosti ni od njega nikoli izvedela več kot to, da je bil rojen v Mariboru, hkrati pa ga v povojnem življenju ni dojemala kot ideološko obremenjenega, a vendar: »O tem, kako je mlademu človeku enostavno 'oprati' možgane, bi lahko pripovedovala ure in ure.«¹⁵ To drži, saj se je Brit v sedemdesetih letih 20. stoletja pridružila kontroverzni skrajno levičarski komuni Friedrichshof Otta Muehla¹⁶, ki je negirala jedrno družino; njena sestra, druga Ernstova hči Wencke, levičarska in feministična aktivistka, ki je divje

sovražila očeta, danes pa predava v Oslu, je bila v letih 1976–1985 v komuni v samem vrhu strukture.¹⁷

Čeprav zmeraj v stresnem pričakovanju odkrivanja novih neprijetnosti, povezanih z njeno družino, Brit Mühleisen danes trdno verjame, da je potrebno odkrito govoriti o nacističnih zločinih; očetov rojstni Maribor je obiskala že večkrat, nazadnje maja 2017 v družbi avtorice. Način, kako neposredno in navidez neprizadeto je govorila o očetovem zločinu, je nakazoval, da je intimno v veliki meri predelala travmo: »Moj oče, inženir Lothar Ernst Mühleisen, je na listi vojnih zločincev. V Kranju je sodeloval pri izseljevanju Slovencev v Srbijo.«¹⁸ A vendar je bila komunikacija med njo in zgodovinarko, ki sem skušala nekdanjim življenjem družine Mühleisen poiskati racionalna oprijemališča, strgana, polna nepredvidljivosti in neoprijemljivosti, nihajoča med dogovorjenimi srečanji in zmeraj novimi odpovedmi, v iskanju medsebojnega zaupanja pogosto trmasto vztrajajoč v polju iracionalnega ...

Josef Hammer je bil v letih 1915–1918 vojak avstro-ogrske vojske, skupaj s sobojevniki je odpotoval na rusko fronto le dve leti po poroki z Barbaro Schwarz, viničarsko hčerjo iz Metave.¹⁹ Ohranjenih je več nežnih soprogovih pisem ženi, ki jih je očitno skrbno hranila, ker so danes del osebne arhiva njene in njegove vnukinje. Iz Josefovih pisem je mogoče razbrati, da je Barbara soprogu prav tako pisala, vendar danes niso ohranjena. Ob neizmerni naklonjenosti, ki jo je vojak Josef tedaj zmožel izkazovati ženi, je zgovorno, da je čustveno odprtost nato pri njem kot vojnem veteranu zamenjala nekomunikativnost in zagrenjenost.²⁰ Za našo obravnavo pa je še pomembnejši moment v Ham-

¹³ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

¹⁴ Pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017.

¹⁵ Osebni arhiv Brit Mühleisen, United Nations War Crimes Commission, Yugoslav charges against German /Austrian/ war criminals, no. R/N/336, 17. 6. 1947 (originalni dokument hrani Bundesarchiv).

¹⁶ Otto Muehl: https://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Muehl.

¹⁷ *My Fathers, My Mother And Me + Q&A*: <http://dochohouse.org/cinema/screenings/2015/03/18/my-fathers-my-mother-and-me-qa>; Wencke Mühleisen: https://no.wikipedia.org/wiki/Wencke_M%C3%BChleisen.

¹⁸ Korespondenca z Brit Mühleisen, september 2016.

¹⁹ Osebni arhiv Marije Krajnc, izpisek iz poročne knjige Sv. Peter pri Mariboru za Josefa in Barbaro Hammer; pismo Josefa Hammerja ženi Barbari iz Rusije, 1915.

²⁰ O težavnem vživljanju v mirnodobno življenje pri štajerskih kmečkih veteranah glej tudi M. Ratej, *Vojna po vojni. Štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja* (Modrijan, 2016).

merjevih pismih in pesnitvi Sedanji čas, ki sledijo v nadaljevanju, zaznavna viničarjeva miselnost, ki izžareva avstro-ogrske imaginarij oz. žalovanje za izgubo le-tega; zdi se, da je Josef Hammer miselni svet, ki ga je edinega poznal, a ga je za zmeraj odplaknila prva svetovna vojna, prepoznaval in se spomina nanj oklepal v odnosu do družine Lotharja Mühleisna.

Josef Hammer, vojak avstro-ogrske armade v prvi svetovni vojni (osebni arhiv Marije Krajnc)

Josef Hammer, ki je pisma Barbari naslavljal s »preluba moja žena«, je v prvem ohranjenem iz leta 1915 zapisal: »Z najprisrčnejšim pozdravom Ti v duhu podam mojo desnico in Ti naznanim, da sem še zdrav, hvala nebeškemu očetu, samo sto letno dolgih ur noče biti konec, naše rešitve ni od nikoder. Naznanim Ti luba moja žena, da še nisl dobil ne jedne besedice od Tebe in od nikoder, to mi najhujše teži moje srce. Zdaj pa tak več ne dobim nič, ker smo odšli iz tistega zavoda. Draga žena, prosim Te, ne obupaj preveč. Jaz še imam zmiraj upanje, da še se vidiva. Še enkrat Te iz celiga srca pozdravim in ostanem Tvoj mož Josef, dokler nas ne pokrije

(konec stavka nečitljiv, op. p.).«²¹ Poleti 1917 se je vojakovo hrepenenje po mirnodobnem življenju v srečnem sožitju z ženo stopnjevalo: »Bodi mi potolažena luba moja, moj duh je zmiraj pri Tebi doma in enkrat upam, da bom v resnici zamogo s teboj veselo živeti.«²² Tik pred koncem vojne leta 1918 pa se je Josef ženi oglašal iz vojaškega tabora v Neumarktu, ko je skušal s pismom zgladiti verjetni nesporazum med njima: »/.../ zato Ti pišem hitro drugo pismo, da prehiti tisto karto, da nebi žalil Tvojega dobrega srca. Tudi danes pišem zgodaj, ko še drugi vsi spiyo okrog mene, pa naj, za Tebe luba moja rad vse storim, dokler je še mogoče /.../«²³

Poročna fotografija zakoncev Hammer (osebni arhiv Marije Krajnc)

A kaj se je zgodilo z življenjskimi pričakovanji mladega viničarja, ki je v svojo beležnico zapisoval

²¹ Osebni arhiv Marije Krajnc, pismo Josefa Hammerja z ruske fronte, 6. 2. 1915.

²² Osebni arhiv Marije Krajnc, pismo Josefa Hammerja z ruske fronte, 31. 7. 2017.

²³ Osebni arhiv Marije Krajnc, pismo Josefa Hammerja iz Neumarkta, 1. 10. 1918.

stih in molitve v nemškem in slovenskem jeziku, po vrnitvi v Metavo, kjer ga je na domu staršev pričakala Barbara? Izjemna delno ohranjena in nedatirana refleksija Josefa Hammerja, krik razočaranja vojnega veterana, pod naslovom *Sedanji čas*, slikovito ilustrira proces preoblikovanja miselnih svetov po prvi svetovni vojni, ki je navzoče navdajal s strahom o moralnem propadu družbe, obenem pa kaže na dejstvo, da mlada Kraljevina SHS ni poskrbela za dostojno preživetje kmeta mariborskega zaledja.²⁴

Da je Josefovo razmišljanje nastalo po vojni, lahko sklepamo iz sorodne, tedaj pogoste javne dikcije, katere tvorci so bili zlasti pravniki. Aprila 1920 je, denimo, pod naslovom *Za javno moralo* izšla razprava pravnika Ivana Jančiča v liberalnem *Mariborskem delavcu*. Jančič, ki je bil od jeseni 1927 vodja mariborskih državnih tožilcev, je s prstom kazal na slovensko podeželsko prebivalstvo, ki ga je bilo po njegovem mnenju še mogoče ubraniti pred nezakonitimi načini preživljanja, saj je »neokuženo od različnih nemoralnosti vojne, v njihovih srcih in dušah še klije tista poštenost in pravičnost, ki smo je bili vajeni pred vojno«. Bil je neomajen v prepričanju, da je po koncu vojne v ljudeh kronično zamrl občutek za »moje in tvoje«, pri čemer se je lahko ob umanjkanju statistik oprl zgolj na občutek, da so bili poveljni zapori prenapolnjeni s tatovi, medtem ko so bili tatovi pred vojno izjema, »nekakšni izvržki družbe«.²⁵

Takole pa je o času, ki ga je doživljal kot razpadanje moralnih vrednot, z rdečim pisalom v svojo beležko pisal Josef Hammer: »To pesem hočem peti, očitno vsem na glas in malo v misel vzeti le-ta sedanji čas. Nas hudi časi stiskajo, tako ljudje tožujejo, pa vendar žaliti Boga nobeden ne neha. Se krađe, prevzetuje, in kolne, goljufa, nedolžne zapeljuje brez srca, usmiljenja. Drug drugemu se lažejo, za hrbtnost fige kažejo; vgasuje svete vere luč, ki je nebeški ključ. Pijanc v gostilni poje, zapravlja, kar ima, pozabi na vse svoje, ki jočejo doma. Otroci in ta uboga mat, doma jih stiska hudi glad, tud strehe rebra kažejo, pijanca

tožijo. Pijanost gospodarja posebno rada ima. Kdor se je prav ne varje, njiv hitro več proda. Je tol'kokrat preveč ga pil, na starost se s'romak solzil, po tujih hlevih bo noč'val, na golem tlaku spal. Cigare fant kupuje in zlate rinčice, da lažje zapeljuje nedolžne deklice. Prevzetno hodi sem 'no taj in misli, da je Bog ve kaj – pa dostkrat le tak bahač še nima svojih hlač! Pa roženkranc moliti je takih fantov sram, se v cerkvi prikloniti ... (nadaljevanje pesnitve manjka, op. p.)«²⁷

Veteran prve svetovne vojne Josef Hammer svojim potomcem podobno kot Lothar Ernst Mühleisen (značilno) ni pojasnjeval podrobnosti o temačnih in prelomnih letih svojega življenja. Po prihodu z ruske fronte leta 1918 se je z ženo in otroki, ki so se jima rojevali (in umirali) v prvi polovici dvajsetih let 20. stoletja, nekajkrat selil z ene metavske viničarije na drugo.²⁸ Nobena od njih ni bila v lasti Lotharja Mühleisna, sicer lastnika treh viničarij v Metavi in med domačini dobro znanega advokata, a Mühleisnova osmrtnica v zapuščini družine Hammer daje slutiti, da je bilo življenje revnega metavskega viničarja na nek način povezano z odvetnikom. Možno je, da je viničarja morebitni človeški odnos do moža, močno obremenjenega z nacizmom, stal življenja. Kajti Josef Hammer je umrl v kaotičnem, z nasilnim zmagoslavjem prežetem času po drugi svetovni vojni, ko je poleti 1946 po uradni evidenci v jutranjih urah in »dušni zamračenosti« ob prisotnosti očitvidcev, ki so v Dravi skupaj z njim zajemali vodo za škropljenje vinske trte, storil samomor s skokom v reko.²⁹ Domačini pa so vedeli, da sta dvainšestdesetletnega Josefa v reko porinila moška iz Metave. Med viničarjevimi dokumenti ima posebno mesto strgan in pomečkan košček papirja, na katerega je Josef zapisal: »Jaz do bro vem da me čaka strašna nesreča na tem sveti.«³⁰

Podeželje, ki je med svetovnima vojnama zajemal okraja Maribor – levi breg in Ptuj – okolica,

²⁴ Več o tem M. Ratej, Markuzziyev madež; rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni (Modrijan, 2017).

²⁵ Ivan Jančič, *Za javno moralo*, *Mariborski delavec*, 31. 3. 1920, 1–2; 1. 4. 1920, 1–2.

²⁶ O tatovih, *Mariborski delavec*, 30. 3. 1920, 2.

²⁷ Osebni arhiv Marije Krajnc, pesnitev *Sedanji čas* iz beležnice Josefa Hammerja.

²⁸ Osebni arhiv Marije Krajnc, različni osebni dokumenti Josefa Hammerja.

²⁹ Osebni arhiv Marije Krajnc, izpis iz mrliške knjige za Josefa Hammerja, Sv. Peter pri Mariboru.

³⁰ Osebni arhiv Marije Krajnc, nedatiran listek, zapis s svinčnikom.

Vojak Josef Hammer/Jožef Hamer na dopustu z družino v Metavi med drugo svetovno vojno
(osebni arhiv Marije Krajnc)

je bil med najrevnejšimi področji na Slovenskem. Tamkajšnji prebivalci so se »slabo hranili in slabo stanovali,« po prvi svetovni vojni oz. pred drugo je bila stopnja nalezljivih bolezni in umrljivosti (zlasti med dojenčki) med najvišjimi.³¹ Zakoncema Hammer sta umrla dva otroka, sin leta 1914 takoj po rojstvu, hči pa leta 1919 v prvem letu življenja; Barbari je kot nezakonski materi novorojenec umrl že leta 1909.³² Viničarjev sin Jožef je kasneje pripovedoval hčeri Mariji Krajnc, da sta starša kot dninarja garala od jutra do večera, medtem ko so bili otroci sami. Ker so imeli v hiši ilovnata tla, jih je pozimi neizmerno zeblo.³³

Eksistenca revnih viničarskih družin je bila povsem odvisna od volje lastnikov zemlje/gospodarjev, v mariborskem zaledju pa so bili to pogosto premožni mariborski Nemci. Ko so se pričeli kot »varuhi (južne nemške) jezikovne meje«³⁴ v trideset-

tih letih 20. stoletja intenzivno obračati k nacizmu, ki jim je v prvi vrsti pomenil vnovično priključitev rodne dežele nemškemu kulturnemu krogu,³⁵ so jim zaradi lojalnosti, ekonomske odvisnosti in v upanju po večji blaginji sledili tudi mnogi njihovi slovenski delavci, med katerimi si je večina že po razpadu Avstro-Ogrske svojo prihodnost predstavljala le v okvirih (znane) preteklosti. Nacionalna identiteta zanje ni predstavljala kriterija umestitve lastne osebe v skupnost, ker jim življenjske okoliščine niso dopuščale vztrajanja v stališčih o abstraktnih nazorskih vprašanjih.³⁶

Vsaj v prvi polovici druge svetovne vojne je kazalo, da revnih prebivalcev mariborskega zaledja občutek o boljšem življenju v nemški državi ni varal, o čemer priča tudi vrsta dokumentov okupacijskih oblasti, ki so urejali gospodarski položaj viničarske družine Hammer.³⁷ Ko je postal viničarjev sin Jožef leta 1942 prisilni mobiliziranec v nemško vojsko,

³¹ Socialni problemi slovenske vasi, 1. zvezek, 80, 101, 102.

³² Osebni arhiv Marije Krajnc, izpiski iz mrlških knjig.

³³ Pričevanje Marije Krajnc, maj 2017.

³⁴ Pollack, Smrt v bunkerju, 18, 78–79; Judson, Guardians of the Nation, 254.

³⁵ Pollack, Smrt v bunkerju, 78–79.

³⁶ Judson, Guardians of the Nation, 238; Glej tudi Ratej, Vojna po vojni; Ista, Markuzzijev madež.

³⁷ Osebni arhiv Marije Krajnc.

tako ni bilo težko razumeti, zakaj se je zvesto vračal v njeno sestavo po vsakem dopustu pri domačih, ki jim je bil v ponos.³⁸ Kakor ni težko razmeti, zakaj je nekdane prisilne mobilizirance po koncu druge svetovne vojne spremljala senca neodobravanja zaradi sodelovanja v nemški vojski pri generacijah tistih (vključno z Jožefovo hčerko), ki jim je meje miselnega sveta zarisoval socialistični režim.³⁹ Ko se je dvaindvajsetletni vojak nemške vojske, tedaj že Jožef Hamer, ob koncu leta 1945 preko Jesenic vrnil v domači kraj, je moral biti Josef Hammer pomirjen. Družina ni mogla razumeti, zakaj bi si le pol leta za tem želel vzeti življenje.⁴⁰

V prvi jugoslovanski državi je bil Nemcem priznan status narodne manjšine, državo pa so k varovanju pravic narodnih manjšin zavezovale konvencije o zaščiti manjšin v okviru Društva narodov oziroma na mirovni konferenci v Versaillesu sprejetega načrta o ureditvi Evrope po prvi svetovni vojni. Jugoslovanske oblasti določb konvencij o varovanju manjšin niso dosledno izvrševale – pravice narodnih manjšin v vidovdanski ustavi iz leta 1921 niso bile podrobno opredeljene, ustava iz leta 1931 pa narodnih manjšin sploh ni omenjala.⁴¹ Jugoslovanski državni organi so skušali v času med obema vojnama čimbolj skržiti pravice nemški narodni manjšini,⁴² negativna stigma v odnosu do nemških someščanov je bila opazna tudi v mariborskem slovenskem tisku; v *Straži* so, denimo, ob objavi rezultatov popisa prebivalstva leta 1921, ki je v Mariboru prikazal 6.595 Nemcev oz. 21,5 odstotkov vseh prebivalcev, zapisali: »Izid ljudskega štetja v Mariboru nas lahko navda z veseljem, saj je sedaj jasno ko beli dan, da imamo Slovenci v Mariboru pretežno večino. Gornje številke bodo Nemcem odvzele zadnji up na 'odrešitev' Maribora, ki je bil nekdanj ponemčen, a je sedaj naša last, ki nam je nikdar

ne bo več odvzel nenasitni pangermanizem.«⁴³ Po rezultatih popisa prebivalstva iz leta 1931 je imela mestna občina Maribor 33.131 prebivalcev, od tega 2.741 oz. 8,2 odstotkov Nemcev. Nemška narodna manjšina rezultatov uradnih popisov ni priznavala, zato je leta 1928 opravila interni popis, po katerem je v Mariboru živelo 10.000 Nemcev.⁴⁴

Za razliko od nemških uradnikov se gospodarsko trden sloj nemškega prebivalstva po razpadu Avstro-Ogrske in oblikovanju Kraljevine SHS ni izselil s Štajerske. Leta 1939 je bilo tako na Štajerskem v lasti nemških veleposestnikov še zmeraj skoraj štirideset odstotkov zemljišč, Nemci so imeli v lasti tudi številne industrijske obrate, trgovine in obrtniške delavnice.⁴⁵ Štajerski Nemci so bili za razliko od konservativno usmerjenih Nemcev na Kočevskem večinsko liberalno usmerjeni; pod vodstvom Lotharja Mühleisna so po preteku enoletnega opcijskega roka, ki je v okviru trianonske mirovne pogodbe Nemcem omogočal izselitev iz Kraljevine SHS, leta 1922 v Mariboru ustanovili Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji, ki je do diktature leta 1929 zastopalo politične interese nemške narodne manjšine na Štajerskem.⁴⁶ Da so jugoslovanske oblasti dovolile oblikovanje tovrstnega nemškega društva, je Mühleisen pripisoval svoji iznajdljivosti, ko je statut društva zvesto oblikoval po statutu društva koroških Slovencev v Avstriji.⁴⁷ Na prvih občinskih volitvah v štajerskih mestnih občinah leta 1921 Nemci niso sodelovali ter so bili do naslednjih občinskih volitev leta 1924 izključeni iz političnega odločanja.⁴⁸

Višek tvornega nemško-slovenskega političnega sodelovanja na Štajerskem med obema vojnoma je predstavljalo kratko obdobje oblastne samouprave v letih 1927–1929. Nemški narodni manjšini na Štajerskem je upravna delitev na dve oblasti povečala politično moč, zato je bila zainteresirana za soudeležbo pri oblikovanju in vodenju organov oblastne

³⁸ Osebni arhiv Marije Krajnc, dopisnica o vojaškem vpoklicu Josefa Hammerja, 20. 4. 1942.

³⁹ Pričevanje Marije Krajnc, maj 2017.

⁴⁰ Osebni arhiv Marije Krajnc, dokument Štaba za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev in prijava za Jožefa Hamerja na naslovu *Metava* 34, 12. 12. 1945; pričevanje Marija Krajnc, maj 2017.

⁴¹ Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, 32.

⁴² Položaj nemške narodne manjšine v Jugoslaviji in položaj Slovencev v Avstriji; iz govora senatorja dr. Valentina Rožiča v senatu Kraljevine Jugoslavije 26. 3. 1933, Beograd 1933.

⁴³ *Izid ljudskega štetja, Straža*, 14. 2. 1921, 3.

⁴⁴ Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, 16–25.

⁴⁵ Kresal, *Avstrijski kapital v industriji stare Jugoslavije*, 33–38.

⁴⁶ Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, 33.

⁴⁷ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

⁴⁸ Leskovec, *Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941*, 281.

samouprave mariborske oblasti.⁴⁹ V *Jutru* so po oblastnih volitvah zapisali: »Ne more se zanikati, da je rezultat narodno zavedne Slovence razočaral. Današnji dan je za Maribor kot nacijsko mesto žalosten in sramoten. Nemško nacijska hidra je po dolgih letih prvič na naši jugoslovenski meji dvignila predrzno glavo. Pangermani danes trumfirajo nad Celjem in Mariborom.«⁵⁰ Lothar Mühleisen na oblastnih volitvah ni bil izvoljen, vendar je kmalu po začetku delovanja oblastne skupščine in po odstopu mariborskega radikalskega poslanca Rudolfa Ravnika kot njegov namestnik nastopil funkcijo oblastnega poslanca. V mariborski oblastni skupščini je sodeloval s klubom SLS, ki je imela po volitvah v oblastne skupščine politično prevlado na Slovenskem. Na seji mariborske oblastne skupščine aprila 1927 je povedal, da želi nemška narodna manjšina za doseg avtonomije »sodelovati v vseh panogah državnega in oblastnega življenja /.../ složno z večinskim narodom«.⁵¹ Iste leta je kandidiral tudi na volitvah v Narodno skupščino, vendar v beograjski parlament ni bil izvoljen; v volilnem okrožju Maribor-Celje, kjer je kandidiral, je zanj glasovalo 5.752 volivcev, medtem ko je za zmagovalca, prvaka SLS Antona Korošca, glasovalo 54.289 volilnih upravičencev.⁵²

Z Zakonom o ukinitvi zakona o volitvah organov oblastne, okrajne in občinske samouprave s 14. januarjem 1929 so bile odpravljene volitve občinskih organov, medtem ko je nadzor nad področjem dejavnosti občin z Zakonom o banski upravi s 7. novembrom 1929 prešel na bana oziroma na bansko upravo v Ljubljani; ta je v tridesetih letih 20. stoletja imenovala tudi člane mestnih uprav v treh štajerskih mestnih občinah.⁵³ V mariborskem mestnem svetu je bil 6. januarja 1929 ob njegovi razpustitvi sprva razrešen funkcije tudi Lothar Mühleisen, vendar je po ponovnem imenovanju (z odlokom velikega župana Mariborske oblasti Franca Schaubacha) vlogo občinskega svetnika opravljal še do jeseni 1931.⁵⁴

S spremembo političnega režima v Kraljevini SHS (šestojanuarska diktatura) in z razvojem nacistične ideologije v Nemčiji je dobilo reševanje vprašanja nemške narodne manjšine na Štajerskem močan zagon. Narodni domovi v Mariboru, Celju in Ptujju so začeli ponovno dobivati narodno-obrambno vlogo,⁵⁵ k čemur je po potrditvi pravil Kulturbunda leta 1931 pripomoglo oblikovanje njegovih močnih postojank v Mariboru, Celju in v Ptujju.⁵⁶ Predsedstvo mariborske krajevene organizacije Kulturbunda, ki je v organizacijskem smislu predstavljala sedež za severno Dravsko banovino, je 27. julija 1931 prevzel Lothar Mühleisen. Po Hitlerjevem prevzemu oblasti v Nemčiji leta 1933 je bil med tistimi predstavniki nemške narodne manjšine na Štajerskem, ki so pričeli bolj ali manj javno izkazovati težnje po priključitvi nekdanje Spodnje Štajerske k Nemškemu Rajhu. V času prepovedi delovanja Kulturbunda v letih 1935–1939 so somišljeniki delo nadaljevali v legalno dovoljenih pevskih, športnih idr. društvih ter v dobro organizirani nemški evangeličanski skupnosti.⁵⁷

Družina Lotharja Mühleisna je bila katoliška, vendar je bil odvetnik, ki je poleg nemščine govoril še slovensko, francosko in latinsko, po pričevanju vnukinje ateist. Danes imamo o njem na voljo premalo podatkov, da bi vedeli, ali je odvetnik v duhu nacistične ideologije izstopil iz Katoliške cerkve.⁵⁸ Po prepovedi Kulturbunda leta 1935 ni več javno zastavljal svojega imena v povezavi s političnimi interesi nemške manjšine. Tedaj je bil star šestdeset let in je zaradi zelene mreže na očeh vse slabše videl.⁵⁹ Kot kažejo zapisniki sej mariborskega mestnega občinskega sveta, je bil Lothar Mühleisen deloven, preudaren, sistematičen, izredno varčen in previden, strpno in spoštljivo komunikacijo do kolegov je večinoma opiral na svoj posebni pravniški položaj, s pedantno pravniško dikcijo pa je hkrati

⁴⁹ Več o tem glej: Ratej, *Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941*.

⁵⁰ Volilni dan v Mariboru, *Jutro*, 24. 1. 1927, 2.

⁵¹ Stiplovšek, *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*, 164.

⁵² Definitivni volilni rezultati v Sloveniji, *Jutro*, 13. 9. 1927, 2.

⁵³ Žontar, *Občine v Sloveniji v letih 1918 do 1941*, 604.

⁵⁴ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta 1929–1931; Fras, *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan*, 94.

⁵⁵ Šuligoj, *Narodnoobrambni boj na Ptujju in njegov Narodni dom*, 41–43; Goropevšek, *Stoletje celjskega Narodnega doma*, 66; Stavbar, *Narodni dom v Mariboru*, 81.

⁵⁶ Biber, *Kočevski Nemci med obema vojnama*, 30.

⁵⁷ Pirman, *Kulturbund v Mariboru*, 23–24, 33, 70–85; Potočnik, *Mariborski Nemci v letih 1918–1941*, 147–150.

⁵⁸ Pollack, *Smrt v bunkerju*, 89, 105; pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017.

⁵⁹ Pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017.

vzpostavljajal distanco do večinske, tj. slovenske skupnosti v mestu.⁶⁰

Ob nastopu svetniške funkcije leta 1924 se je za razliko od večine zavzemal za pozne seje, da bi kar najmanj trpelo njegovo delo v odvetniški pisarni.⁶¹ Poslanske kolege v mariborski oblastni skupščini je leta 1927 opozarjal, da čas ni naklonjen velikim finančnim naložbam, ki se jim je treba odreči, ter je obenem grajal preobsežen samoupravní uradniški aparat. V času, ko je bil oblastni poslanec, mu je uspelo doseči brezcarinski izvoz vin iz obmejnega območja v Avstrijo.⁶² S podobno uspešnimi akcijami se kot predstavnik mariborskih Nemcev v mariborskem mestnem občinskem svetu ni mogel postaviti.

Čeprav sta bili tako njegova mati kot žena po rodu (ne pa tudi prepričanju) Slovenki, je odločno zagovarjal ločenost dveh svetov – nemškega in slovenskega – v mestu; aprila 1925 je bil ostro (a neuspešno) proti izzivalni prošnji Sokola za souporabo igrišča v Ljudskem vrtu, ki ga je imel v najemu Rapid: »Ne kaže provocirati spora med Rapidom in Sokolom, ker bi to slabo učinkovalo na šport. Tožba pa bi bila v tem slučaju neizogibna. /.../ Souporaba je izključena.«⁶³ Mühleisen je ostal zvest zagovornik interesov tega prepoznavnega nemškega športnega kluba v mestu tudi po njegovi selitvi (do katere je prišlo na pobudo občine kot lastnice prostorov v Ljudskem vrtu) iz centra na mariborske Poljane leta 1927; poleti 1928 se je odvetnik, denimo, zavzemal, da prispeva občina polovični znesek za napeljavno vodovoda do igrišča.⁶⁴

Lothar Mühleisen se je sredi dvajsetih let 20. stoletja kot občinski svetnik mdr. zavzemal za dostop »minoriteti« (tj. nemški manjšini v Mariboru) do javnih služb, ki so bile po letu 1918 največkrat

nedostopne nemškim uslužbencem: »Nemci plačajo razne davke v isti, ako ne v večji meri kakor vladajoči narod.«⁶⁵ Kljub temu, da je znal spretno obvladovati svoja čustva, prisotni bržkone niso spregledali skupka bolečine in ponižanja, vgrajene v svétnikovi besedni zvezi »vladajoči narod«; pomenljiva je zlasti v njej zajeta logika, s katero je Mühleisen šest let, preden je postal predsednik krajevné skupine Kulturbunda, razumeval položaj skupnosti, ki jo je politično predstavljal – če so bili Slovenci zanj 'vladajoči narod', so bili Nemci njemu podrejena skupina.

Spomladi 1925 se je Lothar Mühleisen v mariborskem mestnem občinskem svetu zavzemal za strpnost po sprejetju nove službene pragmatike (predpisov o zaposlovanju javnih uslužbencev), ki je spravljal v mučen položaj nekatere dolgoletne uslužbenice, ki niso v zadostni meri obvladali uradnega, tj. slovenskega jezika. Opozarjal je svetnike, da bi bila nenadna upokožitev uradnikov nemške narodnosti »nekaka politična akcija«, za katero mestni občinski svet ni imel pristojnosti.⁶⁶ Poleti 1925 je nasprotoval jamstvu občine za novo posojilo, ki ga je nameravalo najeti Narodno gledališče, z argumentom, da se vodstvo te (paradne slovenske) kulturne institucije vede kot majhen otrok, prepričan, da bodo »že stariši vse poravnali«;⁶⁷ Mühleisen je bil proti subvenciji Narodnemu gledališču tudi ob oblikovanju občinskega proračuna za leto 1926.⁶⁸ Ob oblikovanju občinskega proračuna za leto 1927 ga je ponovno zmotil izdatek za gledališče, predlagal je, naj si ustanova poišče druge vire financiranja, denimo, z vključitvijo nemških predstav v repertoar.⁶⁹ Debate v mestnem občinskem svetu, v katere so se vključevali štirje nemški svetniki, so v splošnem pokazale predvsem nekaj: kulturnih dejavnosti v mestu, ki so potekale v slovenskem jeziku, mariborski Nemci niso razumeli kot dejavnosti, ki bi nagovarjale ali kako drugače zadevale nemško

⁶⁰ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 30. 12. 1924; 7. 4. 1925; 9. 6. 1925; 20. 6. 1929; 23. 8. 1929; 21. 11. 1929; 19. 12. 1929; 28. 5. 1930; 20. 8. 1931; 19. 11. 1931.

⁶¹ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 16. 12. 1924.

⁶² Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927–1929, 215, 249, 277.

⁶³ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 7. 4. 1925.

⁶⁴ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 28. 10. 1927; 21. 6. 1928.

⁶⁵ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 12. 5. 1925.

⁶⁶ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 26. 5. 1925.

⁶⁷ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 9. 6. 1925.

⁶⁸ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 21. 1. 1926.

⁶⁹ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 28. 1. 1927.

skupnost v mestu, temveč so vztrajno (a neuspešno) terjali financiranje svojih, nemških.⁷⁰

Mühleisnova primerjava slovenskega gledališča z razvajenim otrokom bo morda postavljena v jasnejšo luč s podatkom, da je bil spomladi 1929, potem ko je skoraj ves maj (neobičajno zanj) manjkal na sejah mestnega sveta, (neuspešno) proti postavitvi otroškega igrišča v parku, saj »ima mesto že dovolj igrišč« in bi novo zgolj kazilo podobo zelenega raja sredi mesta. Razlog za odvetnikov upor je bil morda povezan z dejstvom, da je meščanska hiša, v kateri je bilo (najeto) stanovanje njegove družine, mejila na park, in je želel zavarovati svoja ušesa pred otroškim vriščem.⁷¹ Mühleisen je imel v Mariboru v najemu še eno večje opremljeno stanovanje in odvetniško pisarno v Sodni ulici, v kateri je bila zanj dragocena knjižnica. Desetletja kasneje, ko se je »iztrošen od šestinštiridesetletnega napornega intelektualnega dela, pobit od vseh udarcev usode in ob visoki starosti ter telesnih tegobah« gotovo dobro zavedal, da Maribora ne bo več videl, je pisal: »To premoženje je dokončno izgubljeno, kajti s sodbo nekega ljudskega sodišča v Mariboru sem bil v odsotnosti zaradi domnevne kolaboracije s sovražnikom obsojen na dvajset let ječe in na izgubo premoženja.«⁷²

Njegova pobuda mestnemu občinskemu svetu za vzpostavitev nemških vzporednic na mariborski dekliški meščanski šoli je medtem septembra 1925 pri svetniških kolegi naletela na gluha ušesa, natančneje, na pikre pripombe, v katerih so se zrcalila desetletja trenj na presečišču germanskega in slovanskega sveta: »Zadeva občinski svet pravzaprav nič ne briga, /.../ naj se pritoži prizadeta manjšina na višjo instanco, /.../ je to tista prava pot, katero so tudi morali Slovenci nastopiti v bivši Avstriji.«⁷³ Peza maščevalnosti do lokalne nemške skupnosti, na katero so slovenski politični odločevalci v Mariboru kot kaže (težko braneč se nizkih strasti) valili krivdo za desetletja germanizacijske politike

nekdanje avstro-ogrske države, je bila del odgovora na vprašanje o grozovitem protiudarcu, ki ga je Maribor doživel pod nemško okupacijo. Lothar Mühleisen je imel jeseni 1925 doma tri šolarke: najstarejša hči Lilly je imela štirinajst, Elfride trinajst in Maria enajst let.

»Neko bolešno valovanje gre danes skozi celo Slovenijo, kajti danes se spominja Slovenija onega nesrečnega plebiscita, ki se je vršil 10. 10. 1920 na Koroškem, kateri nam je odtrgal najlepši in najdragocenejši del Slovenije.« Le kako so se počutili nemški svetniki, ko je mariborski župan Josip Leskovar oktobra 1925 otvoril sejo mestnega občinskega sveta z opisanim žalnim nagovorom. Vsi štirje so bili proti predlogu o poimenovanju ene od mariborskih ulic Ulica 10. oktobra. Mühleisen je pojasnil, da je mestni občinski svet poklican upravljati mestno premoženje, reševati kulturna vprašanja in spremljati razvoj mestne občine. Predlog o poimenovanju ulice je imel po njegovem politične tendence, zato ni spadal v kompetenco tega organa. Tudi sicer se mu »ekspanzivna želja preko meje« v luči dobrih avstrijsko-jugoslovanskih odnosov ni zdela na mestu, ker je bila Kraljevina SHS zavezana spoštovati državne meje, določene z mirovnimi pogodbami. Njegovi pomisleki so bili preslišani,⁷⁴ Mariborčani pa imajo Ulico 10. oktobra še danes, čeprav le še malokdo ve, kaj obeležuje datum.

Še pomembnejša za razumevanje Mühleisnove miselne krajine pa je bila njegova zavrnitev županove pobude, spodbujene ob sklicu mednarodne konference o povojni ureditvi meja jeseni 1925 v švicarskem Locarnu. Mariborski mestni občinski svet je kljub odporu štirih nemških svetnikov sprejel in na jugoslovanskega zunanjega ministra Momčila Ninčiča naslovil resolucijo, ki je med drugim pozivala: »Vznemirjeni vsled stalno naraščajočega gibanja za priklopitev Avstrije k Nemčiji prosimo kr. vlado, da posveti največjo pažnjo temu vprašanju. Pomaknitev mej Velike Nemčije na Karavanke ni samo resno ogrožanje naše države, temveč tudi svetovnega miru, ker pomeni nov nalet velenemštva proti jugu in vzhodu in povrnitev nemške države k

⁷⁰ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 23. 6. 1927; 30. 3. 1928.

⁷¹ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 29. 5. 1929; pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017.

⁷² Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

⁷³ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 22. 9. 1925.

⁷⁴ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 10. 10. 1925.

prevojnim imperijalističnim ciljem. /.../ Če se priključi Avstrija k Nemčiji, mora biti Korotan naš.«⁷⁵

Decembra 1926 je Lothar Mühleisen stopil v bran piscem *Marburger Zeitung*a, ki so nespoštljivo zbijali šale na račun občinskih svetnikov, zaradi česar so se nekateri med njimi zavzemali za tožbo proti časopisu. Mühleisen je bržkone premogel več simpatij do nemškega časopisa kot pa smisla za časnikarski humor, ko je menil, da je javno delovanje zmeraj podvrženo kritiki in so šale na račun javnih oseb »prav zdrave«.⁷⁶ Spomladi 1928 je bil klub nemških svetnikov v mariborskem mestnem občinskem svetu na čelu z Lotharjem Mühleisnom pobudnik vnovične postavitve spomenika »junškemu mornarju« Viljemu Tegetthoffu, čigar ime »pripada zgodovini«.⁷⁷

Najbrž ni več štel, kolikokrat so bile njegove pobude preslišane, neuslišane, zavržene ali ponižane, ko je bil Lothar Mühleisen konec novembra 1931 zadnjič v vlogi mariborskega mestnega občinskega svetnika.⁷⁸ Potem ko je bilo v začetku leta 1929 ob nastopu kraljeve diktature in posledični prepovedi delovanja političnih strank razpuščeno tudi Politično in gospodarsko društvo Nemcev v Sloveniji, se v zadnjih dveh letih kljub rednim udeležbam na sejah mestnega občinskega sveta ni več angažirano vključeval v svetniške debate. »Prizadevanja vseh jugoslovanskih vlad so bila usmerjena v raznarodovalno politiko do manjšin, ki so živele v državi, z namenom, da bi jih zlile s slovanskimi narodi,« je leta 1954 pisal ministru avstrijske vlade. Reflektiran pogled na odnos jugoslovanskih oblasti do nemške manjšine je imel tudi zato, ker je bil v stalnih stikih z nemškimi predstavniki v Kraljevini Jugoslaviji, veleposlaništvom v Beogradu in konzulatom v Zagrebu. Bržkone tudi zato po nastopu kraljeve diktature Mühleisen ni bil pripravljen pasti v letargijo, le drugačne kanale javnega delovanja je poiskal: »Za ohranitev obstoječe močne odločenosti nemške narodnostne skupine na Spodnjem Štajerskem, da

bi vendarle smela živeti v skladu s svojimi običaji, smo torej morali vložiti vse organizirane sile.«⁷⁹ Poleti 1931 je Mühleisen postal predsednik novoustanovljene krajevne skupine Kulturbunda, ki se je morala že kmalu po ustanovitvi braniti očitkov, da spodbuja širjenje nacizma.⁸⁰

Mariborska krajevna skupina, ki je delovanje razširila po celotnem ozemlju nekdanje Spodnje Štajerske, je uspevala s finančno podporo premožnih štajerskih Nemcev in občasno podporo Društva za nemštvo v tujini. Oblikovan je bil društveni dom, zasebni pouk za nemško mladino ter vrtec za malčke, člani so prirejali božična slavlja, predavanja, glasbene nastope in ljubiteljske gledališke predstave, podpirali študente na avstrijskih in nemških fakultetah ipd. Za prispevek »k skupni stvari« je vodstvo pritegnilo tudi edino pomembno kreditno ustanovo v upravljanju Nemcev Marburger Kreditanstalt, kjer je bil Mühleisen po lastnih besedah trideset let član nadzornega sveta; član nadzornega odbora je bil tudi v Mestni hranilnici Maribor: »Na ta način nam je nemško narodnostno skupino na Spodnjem Štajerskem do zasedbe wehrmachta uspelo obdržati pri življenju ter jo v narodnostni zavesti v primerjavi s časom rajnke Avstrije celo še okrepiti.«⁸¹

V sodbi mariborskega vojaškega sodišča z avgusta 1945 je pisalo, da je Lothar Mühleisen v letih okupacije skupaj z nekaterimi drugimi nemškimi odvetniki v Mariboru in okolici pospešeno opravljal likvidacije slovenskih odvetniških pisarn z namenom utrjevanja nemštva.⁸² Življenjske usode svojih štajerskih stanovskih kolegov je Mühleisen dobro poznal: Eduard Butschar je po vojni pristal v Gradcu, Otto Blanke v Halleinu, Franz Brandstetter v Wolfsbergu, Leo Gozani v Lienzu in Sixtus von Fichtenau v Cmureku. Tisti nemški odvetniki, ki so »v brezmejnem optimizmu« po kapitulaciji nemške vojske ostali na slovenskem Štajerskem, so

⁷⁵ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 10. 10. 1925.

⁷⁶ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 10. 12. 1926.

⁷⁷ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 15. 3. 1928.

⁷⁸ PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta, 19. 11. 1931.

⁷⁹ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

⁸⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp 1301/33; Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, 33.

⁸¹ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

⁸² PAM, fond: Okrajno sodišče v Mariboru 1945–1978, Zaprlembna spisa 517/1946, 19/1946, Sodba v imenu narodov Jugoslavije, 20. 8. 1945.

bili umorjeni ali obsojeni na smrt, mdr. Edmund Kupnik v Mariboru ter Georg Skoberne, Walter Riehl in Franz Schlag v Celju.⁸³ Hkrati pa ni videti, da bi bil Mühleisen med vojno zagret likvidator slovenskih podjetij/odvetniških pisarn. Leta 1935 je vodil stečaj mariborske trgovine z modnim blagom in športnimi predmeti, ki je bila v lasti Marije Tomažič, oktobra 1944 pa je v stečaj pravno pospremil lekarnarja iz Slovenske Bistrice Bruna Mondinija. Drugih tovrstnih aktivnosti odvetnika Mühleisna v katalogu likvidatorjev podjetij ni najti. Ne glede na to pa je bil med drugo svetovno vojno kot odvetnik dejaven in je svoje dopise podpisoval s Heil Hitler.⁸⁴ Skupaj z ženo sta v času okupacije (s članstvom v Kulturbundu oz. kasneje Štajerski domovinski zvezi) postala nemška državljana.⁸⁵ Razume se, da je z vsakim dnem vojne postajala bolj in bolj nesprejemljiva verjetna človeška naklonjenost med družinama mariborskega nemškega odvetnika in metavskega viničarja Josefa Hammerja.

Najbrž je Josef Hammer po prvi svetovni vojni, ko si je ustvaril družino, ki je najprej živela na hišni številki 68 in nato 34 v Metavi,⁸⁶ bolje od odvetnika Mühleisna poznal njegovo ženo Elisabeth, ki so jo domači klicali Lizzy, lepo, a strogo in visokostno žensko, ki je izhajala iz gostilničarske družine v Slovenski Bistrici ter se je dala od podrejenih nazivati s »*Frau Doktor Mühleisen*«. Elisabeth je kot polovična lastnica Mühleisnovih posestev večino časa preživela v Metavi, od koder je delavce, da bi jih kaznovala, večkrat pošiljala peš v Maribor po to ali ono malenkost. Soproga Lotharja Mühleisna je bila sicer vajena delati, tudi bodočega moža je

spoznala, ko je v domači Slovenski Bistrici s konji tovorila gradbeni material za mestno stavbo, nasproti gradbišča pa je bila odvetniška pisarna od dekleta sedemnajst let starejšega Lotharja Mühleisna. A poročila sta se šele v Mariboru, ko sta imela že tri hčere.⁸⁷

Zakonca Mühleisen, verjetno trideseta leta 20. stoletja
(osebni arhiv Brit Mühleisen)

Elisabeth in Lothar Mühleisen sta postala posestnika v Metavi junija 1914, ko sta najprej kupila viničarijo na hišni številki 26; lesena hiša, ometana z blatom ter krita s slamo, je imela dve sobi in kuhinjo ter v sredi prostor za stiskalnico, k viničariji je spadal še gozd, njiva, pašnik, vrt in vinograd. Posestvo na hišni številki 27 sta kupila septembra 1915, na njem je stala stanovanjska hiša Mühleisnovih; pritlična hiša z dvema sobama in kuhinjo z vzdanim štedilnikom, pralnico z bakrenim kotlom ter podstrešjem z urejenimi poletnimi sobami, je bila podkletena z veliko obokano kletjo in krita z opeko, k posestvu je spadal še vinograd, pašnik, gozd in dve njivi. Kot zadnjo sta Mühleisna poleti 1926 svojemu imetju pridružila viničarijo na hišni

⁸³ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954.

⁸⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Spisi o konkurznem postopanju za Marijo Tomažič, 1935; dopis Lotharja Mühleisna v zvezi s stečajnim postopkom lekarnarja iz Slovenske Bistrice Bruna Mondinija, 13. 10. 1944; Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden, Liste der bewirtschafteten Handelsbetriebe in der Untersteiermark, 4.

⁸⁵ Osebni arhiv Brit Mühleisen, pismo Lotharja Mühleisna, Grundlsee, januar 1954; Žnidarič, Do pekla in nazaj, 79, 87.

⁸⁶ Osebni arhiv Marije Krajnc, naslov družine je razviden iz podatkov o rojstvu otrok Josefa Hammerja.

⁸⁷ Pričevanje Brit Mühleisen, maj 2017; pričevanje Oskarja Langa, maj 2017.

številki 25; šlo je za pritlično, z opeko krito hišo s hlevom, pašnikom, dvema njivama in vrtom.⁸⁸ Za razumevanje vtisa, ki ga je Mühleisnovi ime puščalo v javnosti, je zgovorno, da je o širjenju njegovih posestev v Metavi v lokalnem okolju krožila misel, da jih je odvetnik nizal, ko mu stranke niso bile sposobne plačati stroškov za odvetniške storitve.⁸⁹

Vinska trgatev v vinogradu Mühleisnovih v Metavi, verjetno trideseta leta 20. stoletja
(osebni arhiv Brit Mühleisen)

O navezanosti zakoncev Mühleisen na »majhno, a donosno« posestvo v Metavi govori Lotharjevo pismo ministru, a tudi nostalgичni obiski njunih potomcev/vnučkov, ki v najnovejšem času iščejo stike z domačini. Obiski članov družine Mühleisen so z vidika tistih, ki smo bili vzgojeni/izobraženi v socialističnem režimu, polni demoniziranega nezaupanja v čas, ki je njihove stare starše oropal imovine/domovine, vendar to ne more omajati dejstva, da nosijo v sebi delček (legitimne) resnice o mikrosvetu Maribora in njegovega viničarskega zaledja na prehodu iz kraljevske v socialistično Jugoslavijo: »Mühleisnov se (starka iz Metave, sogovornica Hanna Hönigschmieda, Mühleisnovega vnuka, op. p.) še dobro spominja: advokat, ki je prihajal s konjsko vprego, prijazni ljudje, lepa žena itd. Čas partizanov je bil za ljudi v Metavi resnično slab, tudi za Slovence, še danes ne upajo na glas govoriti o njem. Partizani so izsiljevali in morili. Hišo starih staršev so po vojni dodelili nekemu partizanu, njegov sin

še zmeraj prihaja, je zelo neprijazen in nikogar ne pozdravlja. Če pred njegovo hišo parkira avto, takoj pokliče policijo.«⁹⁰

Člani družine Mühleisen v Metavi v tridesetih letih 20. stoletja; v tedanjem mariborskem mikroimaginariju so bile bele dokolenke neizpodbiten znak pripadnosti nacistični ideologiji (osebni arhiv Brit Mühleisen)

V času (verjetno) nasilne smrti soproga in očeta Josefa Hammerja v začetku julija 1946, ki je nakažovala, da se povojno nasilje ni dogajalo zgolj na nivoju vzpostavljanja socialistične oblasti, temveč je globoko opredeljevalo tudi medčloveške odnose, viničarjeva družina ni več živela v Metavi. V prvi polovici leta 1946 je od nove socialistične oblasti dobila v last viničarijo na bližnji Celestrini,⁹¹ od koder se odpira nebeški razgled na Boč in Donačko goro, Pohorje, mesto Maribor ter na Urban in avstrijski svet proti severu. Nemška družina iz Lenarta, katere last je bilo do razlastitve posestvo na Celestrini, se z novo realnostjo nikakor ni mogla sprijazniti. Josefovo vnukinjo Marijo, hčer Jožefa Hamerja, so v šestdesetih letih 20. stoletja kot deklico pogosto preganjale nočne more, ki so bile posledica dejstva, da so nekdanji lastniki posestva večkrat nenapovedano in vehementno prihajali na domačijo, vstopali v kmečko poslopje in pozivali družino Hamer k izselitvi. Njihova prizadevanja po ponovni pridobitvi nekdanjega posestva niso ugasnila vse do danes.⁹² Epilog pripovedi o dveh družini

⁸⁸ PAM, fond: Okrajno sodišče v Mariboru 1945–1978, Zaprjemljena spisa 517/1946, 19/1946, Zemljiškoknjižni izpiski; Komisijski zapisnik, 25. 4. 1947.

⁸⁹ Pričevanje Oskarja Langa, maj 2017.

⁹⁰ Avtorici posredovana korespondenca med Brit Mühleisen in njenim bratrancem Hannom Hönigschmiedom, 6. 4. 2016.

⁹¹ Osebni arhiv Marije Krajnc, dopis vinogradniške zadruge Sv. Peter pri Mariboru družini Hamer (Celestrina) o prenehanju članstva za Josefa Hammerja zaradi smrti, 23. 7. 1946.

⁹² Pričevanje Marije Krajnc, maj 2017.

nah, slovenske viničarske Hammerjeve in nemške odvetniške Mühleisenove, vsiljuje ugotovitev, da akterji ali zgolj nemi spremljevalci eksistencialno izjemno specifičnega mikročasa obeh svetovnih vojn osebne/kolektivne travme (ne)zavedno, a zanesljivo prenašajo na prihodnje generacije.⁹³

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM)

PAM, fond: Mestna občina Maribor, Gospodinjstva/Domovinska kartoteka.
PAM, fond: Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sveta 1924–1931.
PAM, fond: Okrajno sodišče Maribor, Zapletni spisi, 1946.
PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp 1301/33.
PAM, *Veliki adresar samoupravnih mest Maribor, Celje, Ptuj in občin bivše Mariborske oblasti: leto 1935*, Maribor 1935.

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor

Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden, Liste der bewirtschafteten Handelsbetriebe in der Untersteiermark.

Časopisni viri

Jutro, 1927.
Mariborski delavec, 1920.
Straža, 1921.

Ustni viri

Brit Mühleisen (vnukinja Lotharja Mühleisna, hči Ernsta Mühleisna), pisna korespondenca od septembra 2016; pričevanje, maj 2017.

Marija Krajnc, roj. Hamer (vnukinja Josefa Hammerja, hči Jožefa Hamerja), pričevanje, maj 2017.

Oskar Lang (nečak Elisabeth Mühleisen, sin Elisabethine sestre), pričevanje, maj 2017.

Monografije

Biber, Dušan: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.

Fras, Maksimiljan: *Mariborski župan dr. Alojzij Juvan in njegov čas*. Maribor: EPOS: Društvo Gledališče Kolenc, 2013.

Judson, Pieter: *Guardians of the Nation. Activists on the language frontiers of Imperial Austria*, Cambridge, London: Harvard University Press, 2006.

Nečak, Dušan: *Avstrijska legija II*. Maribor: Obzorja, 1995.

Nemci in Maribor. Stoletje preobratov (1846–1946). Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2012.

Pirman, Matjaž: *Kulturbund v Mariboru*. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, 1999.

Pollack, Martin: *Smrt v bunkerju. Poročilo o mojem očetu*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

Položaj nemške narodne manjšine v Jugoslaviji in položaj Slovencev v Avstriji; iz govora senatorja dr. Valentina Rožiča v senatu Kraljevine Jugoslavije 26. 3. 1933. Beograd: Narodna štamparija, 1933.

Ratej, Mateja: *Vojna po vojni. Štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2016.

Ratej, Mateja: *Markuzijev madež. Rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni*. Ljubljana: Modrijan, 2017.

Socialni problemi slovenske vasi, zvezek 1, Ljubljana: Socialno ekonomski inštitut, 1938.

Stiplovšek, Miroslav: *Slovenski parlamentarizem 1927–1929*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2000.

Žnidarič, Marjan: *Od pekla in nazaj; nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*, Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.

Wolynn, Mark: *It Didn't Start With You; How Inherited Family Trauma Shapes Who We Are*

⁹³ O tem npr.: Mark Wolynn, *It Didn't Start With You; How Inherited Family Trauma Shapes Who We Are and How to End the Cycle*, 2016.

and How to End the Cycle, New York: Viking, 2016.

Članki

Biber, Dušan: Kočevski Nemci med obema vojnama. *Zgodovinski časopis*, 1963/1964.

Goropevšek, Branko: Stoletje celjskega Narodnega doma. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2002, št. 1.

Kresal, France: Avstrijski kapital v industriji stare Jugoslavije. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 27, 1987.

Leskovec, Antoša: Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941. *Maribor skozi stoletja. Razprave I* (Maribor: Obzorja, 1991).

Potočnik, Dragan: Mariborski Nemci v letih 1918–1941. *Kronika*, 1999, št. 1–2.

Ratej, Mateja: Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941: politični položaj nemške narodne manjšine v mestnih občinah Maribor, Celje in Ptuj. *Studia Historica Slovenica*, 2006, št. 2–3.

Stavbar, Vlasta: Narodni dom v Mariboru. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2002, št. 1.

Šuligoj, Ljubica: Narodnoobrambni boj na Ptuj in njegov Narodni dom. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2002, št. 1.

Žontar, Jože: Občine v Sloveniji v letih 1918 do 1941. *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod* (Ljubljana: Založba ZRC, 1999).

Spletni viri

My Fathers, My Mother And Me + Q&A: <http://dothouse.org/cinema/screenings/2015/03/18/my-fathers-my-mother-and-me-qa>. (dostopno: 11. 5. 2017)

Otto Muehl: https://en.wikipedia.org/wiki/Otto_Muehl. (dostopno: 11. 5. 2017)

Wencke Mühleisen: https://no.wikipedia.org/wiki/Wencke_M%C3%BChleisen. (dostopno: 11. 5. 2017)

Zusammenfassung

DIE TODESANZEIGE FÜR LOTHAR MÜHLEISEN IM NACHLASS DES WINZERS JOSEF HAMMER IN METAVA

Marija Krajnc fand unter den Dokumenten ihres Großvaters Josef Hammer die adressierte Todesanzeige des Marburger Anwalts Lothar Mühleisen, die anlässlich seines Todes aus dem österreichischen Grundlsee geschickt worden war. Diese Anzeige ließ ihr keine Ruhe, da sie nicht wusste, welche Verbindung es zwischen ihrer Familie und der Familie der politischen Führungspersönlichkeit der Marburger deutschen nationalen Minderheit der Zwischenkriegszeit gab. Sie sandte das Dokument an die Autorin des vorliegenden Beitrages, die sich diesem widmete, nachdem sie auch einen Brief von Brit Mühleisen, der Enkelin des Anwalts, bekommen hatte, die schon ihr ganzes Leben schmerzlich mit der nationalsozialistischen Vergangenheit ihrer Eltern und Großeltern konfrontiert ist. Unter anderem verwahrt sie ein wertvolles Dokument, einen Brief ihres Großvaters (womöglich ein nie abgesandter Entwurf) an einen nicht namentlich genannten Minister der österreichischen Regierung. Dabei handelt es sich in erster Linie um ein Ansuchen um Gewährung einer Familienrente, gleichzeitig ist es eine umfangreiche Reflexion über das (Selbst)Verständnis des Lebens der deutschen Familie/Minderheit in Maribor zwischen den Weltkriegen. Bald begann sich so hinter der Todesanzeige die tragische Saga zweier Familien zu entfalten, die denselben unruhigen Raum im Durchzug der Zeit teilten, die jedoch von unterschiedlicher Nationalität und vor allem sozialer Herkunft waren und folglich auch von unterschiedlicher Mentalität.

Mühleisen war in den Jahren 1924 bis 1931 Mitglied des Marburger städtischen Gemeinderates und in den Jahren 1927 bis 1929 Abgeordneter der Marburger Gebietsversammlung. Zwischen 1931 und 1935 war er Vorsitzender der Marburger Ortsgruppe des Kulturbundes. In der zweiten Hälfte der dreißiger Jahre exponierte er sich nicht mehr öffentlich, doch ist in der slowenischen Historiographie sein Name für die Zeit vor dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges eng mit dem aktiven Eintreten für den Anschluss der slowenischen Steiermark an

das Deutsche Reich bzw. mit der Verbreitung des Nationalsozialismus in der Steiermark verbunden. Zu dieser Beurteilung hat wesentlich beigetragen, dass Mühleisen bereits im Sommer 1945 vor dem Militärgericht in Maribor in Abwesenheit zu 20 Jahren Haft mit Zwangsarbeit, der Aberkennung der jugoslawischen Staatsbürgerschaft und der Beschlagnahmung des Vermögens verurteilt wurde, und zwar wegen der Mitgliedschaft im Kulturbund und der aktiven Tätigkeit für den Anschluss der ehemaligen Untersteiermark an das Deutsche Reich. Mühleisen verließ Maribor – in der Überzeugung, es sei nur vorübergehend – bereits im November 1944, im April 1945 folgten ihm auch seine Ehefrau und eine der Töchter (eine Bankangestellte) als die einzigen verbliebenen Familienmitglieder. Mühleisens Todesanzeige im Nachlass der Familie Hammer lässt ahnen, dass das Leben des ärmlichen Winzers aus Metava mit dem Anwalt, der dort Eigentümer von Winzerhäusern war, irgendwie verbunden war. Es kann sein, dass der Winzer den menschenwürdigen Umgang mit dem Mann, der durch den Nationalsozialismus stark belastet war, mit dem Leben bezahlte. Denn Josef Hammer starb in der chaotischen, mit dem gewaltsamen Siegestaumel durchtränkten Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg, im Sommer 1946. Laut offiziellen Angaben beging er in den Morgenstunden im Beisein von Augenzeugen, die zusammen mit ihm in der Drauf Wasser für die Weinreben schöpften, Selbstmord durch Sprung in den Fluss. Die Einheimischen wussten jedoch, dass der zweiundsechzigjährige Josef von zwei Männern aus Metava ins Wasser gestoßen worden war. Unter den Dokumenten des Winzers nimmt ein zerrissenes und zerknittertes Papier, auf dem Josef seine Vorahnung vom nahenden persönlichen Unglück niedergeschrieben hat, einen besonderen Platz ein.

Schlagwörter: Josef Hammer, Lothar Mühleisen, Nationalsozialismus, Winzer, Maribor, Mentalitätsgeschichte